

5 Баршчэўскі, Ян. Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях : зборнік апавяданняў / Ян Баршчэўскі. – 2-е выд. – Мінск : Папуры, 2019. – 352 с.

6 Багдановіч, М. А. Вянок : зборнік вершаў / М. А. Багдановіч. – Мінск : Мастацкая літаратура, 2023. – 126 с. – (Новая бібліятэка беларускай паэзіі).

7 Дубоўка, Ул. О Беларусь, мая шыпына... : верш / Ул. Дубоўка // Кароткі змест [Электронны рэсурс]. – 2025. – Режим доступа: <https://karotkizmest.by>. – Дата доступа: 10.02.2025.

УДК 821.161.3-31*І.Пташнікаў

І. В. САПРОНАВА

(г. Гомель, ГДУ імя Ф. Скарыны)

ТЭМА ВАЕННАГА І ПАСЛЯВАЕННАГА ДЗЯЦІНСТВА Ў АПОВЕСЦІ “ЛОНВА” І. ПТАШНІКАВА

У аповесці “Лонва” І. Пташнікаў раскрывае тэму ваеннага і пасляваеннага дзяцінства, паказвае вайну праз прызму дзіцячага ўспрымання. Драматызм узмацняецца ўласным пісьменніцкім вопытам, бо Іван Пташнікаў належыць да “ваеннага” пакалення. Трагічная памяць узнаўляе трагізм падзей, што зведалі героі твора. Аповесць вылучаецца аналітычным адлюстраваннем рэчаіснасці, акцэнтуючы ўвагу на прычынна-выніковых сувязях. Кантраст мірных дзён вёскі і трагічных момантаў уплывае на структуру і філасофскую аснову твора.

Адна з магістральных тэм прозы Івана Пташнікава – Вялікая Айчынная вайна. Паслядоўны зварот да пісьменніка да гэтага перыяду нашай гісторыі невыпадковы, абумоўлены як дакладным веданнем матэрыялу, так і біяграфічнымі акалічнасцямі. Будучы прадстаўніком таго пакалення пісьменнікаў, чыё дзяцінства выпала на суровыя гады ліхалецця, І. Пташнікаў на ўсё жыццё захаваў у сваёй памяці жаклівыя падзеі ваеннай рэчаіснасці, убачанай вачыма дзіцяці. Іншымі словамі, сюжэты прозы пісьменніка пра Вялікую Айчынную вайну прадыхаваны ўласнымі ўспамінамі. Думаецца, менавіта таму і ўзнікла ў творцы заканамернае і няўхільнае жаданне разабрацца ў прычынах і вытоках вайны, у не заўсёды лагічнай матывацыі паводзін і ўчынкаў людзей у экстрэмальных сітуацыях, у прычынах гераізму звычайнага чалавека, зразумець умовы і спосабы перамогі над фашызмам. “Праўда, Пташнікаў стараецца не падкрэсліваць, што гаворка ідзе пра яго асабістае, перажытае, але ясна, што ўбачанае, адчутае, а потым і асэнсаванае пакінула глыбокі адбітак у душы пісьменніка” [1, с. 27], – слухна зазначае Т. Шамякіна.

Спалучэнне эпічнага размаху і аналітычнасці як адметных рысаў складанага, у пэўным сэнсе нават цяжкаватага, стылю творчасці І. Пташнікава неаднойчы адзначалася даследчыкамі яго творчасці. Тэксты пісьменніка поўняцца дэталізаванымі апісаннямі прыроды і сітуацыйных партрэтаў герояў, іх разгорнутымі развагамі і перажываннямі. Адзін з улюбёных прыёмаў творцы – рэтраспекцыя. Прычым стыль пісьменніка істотна не мяняўся на працягу яго творчай эвалюцыі.

Так, ужо ў першай кнізе “Зерне падае не на камень” (1959 г.), куды ўвайшлі шэраг апавяданняў і аповесці “Іллюк Чачык”, “Не па дарозе”, і ў раманах “Чакай у Далёкіх Грынях” (1962 г.) выразна адчуваецца характэрная лірычная эмацыянальнасць апаведу І. Пташнікава. Праўда, тут яшчэ назіраецца даволі наўпроставы падзел персанажаў на станоўчых і адмоўных. У другі, “сталы”, этап творчасці пісьменніка (зборнік “Сцяпан Жыхар са Спешыш” (1966 г.), аповесці “Лонва”, “Тартак”, “Найдорф” і раманы “Мсціжы”, “Алімпіяда” і інш.), відавочна, паглыбляецца псіхалагізм і аналітычны элемент, адбываецца знешняя аб’ектывізацыя апаведу, на першы план выходзіць цэласнае адлюстраванне духоўнага свету асобы. “Пташнікаў імкнецца паказаць нацыянальны беларускі характар пад уплывам разнастайных, часам жорсткіх, абставін. Адсюль пільная ўвага да канфліктных сітуацый, да канкрэтнасці асяроддзя, сувязі яго з чалавекам” [2, с. 27], – заўважае Т. Багарадава.

Нельга не заўважыць, што ў аснову многіх назваў твораў І. Пташнікава пакладзены тапонімы. Такая геаграфічная канкрэтызацыя ўзмацняе жыццёвую канкрэтыку сюжэтаў, а разам з тым і давер чытача, да распаведзеных аўтарам падзей.

Тэма ваеннага дзяцінства найбольш паслядоўна раскрываецца ў такіх творах І. Пташнікава, як апавяданні “Алёшка”, “Алені”, “Бежанка”, аповесці “Тартак”, “Лонва”, “Найдорф” і інш. Спынімся больш падрабязна на аповесці “Лонва” (1964 г.). Галоўны герой Юрка Даліна – равеснік аўтара ў яго ваенныя гады. Твор мае адметную кампазіцыю, якую С. Андрэюк ахарактарызаваў наступным чынам: “«Лонва» – твор пераходны ў жанравых адносінах. Гэта своеасаблівая аповесць у навелах (у часопіснай рэдакцыі яны называліся эскізамі). Кожны эскіз як бы «кавалак» жыцця таго або іншага героя, у пэўным сэнсе адзіны, цэласны, хаця і з моцным адчуваннем вырванасці з жыцця агульнага, з выходамі ў рэчаіснасць – эмацыянальнымі, падзейнымі. Падзея, якой прысвечаны эскіз, падаецца пераважна праз успрыманне аднаго з галоўных герояў...” [3, с. 501]. Сапраўды, нягледзячы на эскізнасць падачы матэрыялу, разам твор уяўляе сабой цэласнае мастацкае палатно, адлюстроўвае жыццё ва ўсёй яго складанасці ў межах адной беларускай вёскі, назва якой асэнсоўваецца ў аповесці вельмі паэтычна: “Лонва – старажытная, паўночная беларуская вёска...”

Завішнюку, калі ён глядзеў на яе ад лесу, доўга думалася – што значыць Лонва?

Калі ён доўга думаў, яму здавалася, што Лонва – гэта ранішняя зара на ўсходзе, што гэта прастор, з яго лясамі і рэкамі, з яго пагор’ямі і балотамі; што гэта – сонца на захадзе, калі барвее ў вясёлнага летняга і асенняга цішыні ўсё неба, а далёка, як даступна вачам, – сінеча... Густая, што дым...

Як туды заўсёды хочацца ісці... Дарогай, сцежкай, полем ці лесам, але ісці і ісці...” [4].

У цэнтры аповесці звычайны вясковы побыт жыхароў Лонвы з яго светлымі і цёмнымі праявамі: радасцямі і няшчасцямі, рупнай працай і цяжкімі ўмовамі, каханнем і расчараваннем, марамі пра шчасце і страхам смерці, сумнымі думкамі і надзеяй на будучыню, любаваннем прыродай і чэрствасцю і хцівасцю чалавечай натуре. Іншымі словамі, аўтар акцэнтуюе ўвагу на будзённых падзеях пасляваеннага жыцця, якія апісваюцца даволі падрабязна. Узмацняе рэалістычнасць гучання твора і аўтарскі эпіграф: “Падзея, пра якую расказвае аповесць, адбылася ў нашых паўночных беларускіх лясках пасля вайны – у 1946 годзе. Людзі – сведкі яе – усе жывуць” [4]. Разам з гэтым прыведзены эпіграф узмацняе і інтрыгу для чытача, пашыраючы яго “гарызонт чытацкіх чаканняў”.

Адметнасць твора ў тым, што калгасная рэчаіснасць падаецца вачыма не дарослага чалавека, а часцей за ўсё юнака Завішнюка – трактарыста – ці падлетка Юркі Даліны, якія яшчэ не страцілі здольнасці эмацыянальна ўспрымання свету, у тым ліку тонкага адчування акаляючай прыроды. Т. Шамякіна прасочвае вытокі такога падыходу пісьменніка да адлюстравання вонкавай рэчаіснасці ў следаванні пісьменнікам нацыянальнай літаратурнай традыцыі: “У паэтычным, лірычным, нават пантэістычным успрыняцці прыроды адчуваюцца коласаўскія прыродаапісальныя інтанацыі. Аналітызм у паказе чалавечых пачуццяў, адчуванняў – у многім ад К. Чорнага” [1, с. 29]. Пры гэтым перадача падзей вачыма падлетка дазваляе І. Пташнікаву падаць рэалістычную падзею ў моцнай эмацыянальнай афарбоўцы.

Нягледзячы на тое, што падзеі адбываюцца ў пасляваенны час, вайна штодзённа прысутнічае ў свядомасці, успамінах і рэальным жыцці жыхароў Лонвы. Гэтае “рэха” неадступна пераследуе вясцоўцаў, бо кожны з герояў мае свой вопыт, свае ўспаміны, свае трагедыі, звязаныя з ваенным часам. Ад гэтага досведу немагчыма пазбавіцца, яго немагчыма забыць, немагчыма пераадолець тыя псіхалагічныя траўмы, якія шчодро наносіла звычайнаму чалавеку вайна. Такі падыход надае аповесці І. Пташнікава драматычна-трагедыйнае гучанне.

У найбольш канцэнтраваным выглядзе водгулле вайны рэалізуецца ў творы якраз праз вобраз дзіцяці – Юркі Даліны. Перажыўшы крытычную сітуацыю ў час акупацыі – стрэлы немцаў, пасля якіх хлопчык цудам выжыў і дачакаўся перамогі, у мірным 1946 годзе ён па трагічнай выпадковасці гіне ад выбуху снарада. Такая сітуацыя не была выключнай у пасляваенныя часы, што і імкнецца паказаць І. Пташнікаў. Пераканаўча стварыўшы вобраз тонкага, адоранага, закаханага падлетка, паказаўшы яго чулую душу і нясцерпную прагу да жыцця,

такім фіналам пісьменнік яшчэ больш агаліў бесчалавечную сутнасць вайны, яе антыгуманнасць і жорсткасць. Мірны і гарманічны сусвет Лонвы разбураны, бо мінулае працягвае знішчаць яе будучуню – новае пакаленне.

Такім чынам, у аповесці “Лонва” І. Пташнікаў раскрывае тэму ваеннага і пасляваеннага дзяцінства. Драматызм у паказе пісьменнікам падзей паглыбляецца за кошт іх аналітычнага адлюстравання, акцэнта на прычынна-выніковых сувязях. Здавалася б, мірны побыт вёскі паказваецца ў разнастайных, часта даволі жорсткіх, абставінах, з пункта погляду розных герояў, што суадносіцца з “мантажна-эскізнай” кампазіцыяй аповесці. Героі І. Пташнікава нярэдка пастаўлены ў такія абставіны, што вымушаны раскрывацца не столькі з боку ўчынкаў, колькі праз багаты свет сваіх пачуццяў і думак.

Спіс літаратуры

1 Шамякіна, Т. На лініі перасячэння : літаратурна-крытычныя нататкі / Т. Шамякіна. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1981. – 142 с.

2 Багарадава, Т. Чалавек як выразнік асноўных ідэй і прынцыпаў «ваеннай» аповесці І. Пташнікава / Т. Багарадава. – Вестник полоцкого государственного университета. Серия А. Гуманитарные науки. Литературоведение. – 2011. – № 10. – С. 28–33.

3 Андраюк, С. А. Иван Пташнікаў / С. А. Андраюк // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: у 4 т. Т. 4, кн. 1 / НАН Беларусі, Аддз-не гуманітар. навук і мастацтваў, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ.; навук. рэд. У. В. Гніламёдаў, С. С. Лаўшук. – Мінск : Беларуская навука, 2004. – С. 490–520.

4 Пташнікаў, І. Лонва / І. Пташнікаў [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://coollib.xyz/b/468886-ivan-ptashnikaw-lonva/read>. – Дата доступу: 20.01.2025.

УДК 821.161.3-31*И.Науменко

Н. А. СИВАКОВА

(г. Гомель, ГГУ имени Ф. Скорины)

ФУНКЦИЯ ГРАНИЦЫ В ОРГАНИЗАЦИИ РОМАНА «ГОРЕЧЬ БЕЛЫХ НОЧЕЙ» ИВАНА НАУМЕНКО

Статья посвящена осмыслению функциональных возможностей границы как особого структурного элемента художественного целого романа «Горечь белых ночей» Ивана Науменко. Выявлено, что в сконструированной автором реальности граница, воплощённая в линии фронта, двигает развитие основного сюжета, а на уровне внутренних переживаний главного героя пересечение границ памяти формирует амбивалентное состояние, позволяющее ему осмыслить происходящее, и составляет внутренний сюжет духовной эволюции героя.

Художественная культура XX века активно осваивала феномен границы и её функциональные возможности в разных формах литературного творчества. Опыт восприятия границы как внешнего и/или внутреннего рубежа представлен в текстах художественной литературы широким спектром описаний психологических состояний героев, воспринимающих данный феномен как начало или конец, как точку выбора или поиска, как возможность перерождения или возрождения и т.п. Теоретическое осмысление понятия «граница» как механизма смысло- и формообразования на материале произведений русской классической литературы было представлено в работах Ю. М. Лотмана, М. Бахтина, Б. А. Успенского, Е. Фарино. Семиотическому пониманию границы в различных аспектах посвящены исследования Н. Е. Меднис, Е. Григорьевой, Ю. В. Шатина. Так, Н. Е. Меднис указывала на важность смыслового потенциала границы при анализе художественного произведения: «В любой семиотической системе